

ISSN 1810-911X

iPƏK YOLU

Azərbaycan Universitetinin Elmi Jurnalı

No.1, 2019

İNFLYASIYA İLƏ İQTİSADI ARTIM ARASINDAKI ƏLAQƏNİN DƏYƏRLƏNDİRİLMƏSİ

Aynur Abdullayeva

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC), Bakı, Azərbaycan
e-mail: aynur_abdullayeva@rambler.ru

Xülasə. Tədqiqatın əsas məqsədi ölkədə mövcud olan inflasiya ilə iqtisadi artım arasındakı əlaqənin dəyərləndirilməsi və ona təsir edən faktorların müəyyən edilməsidir. İşdə bəzi iqtisadçıların inflasiyanın iqtisadi artım üçün zərərli olmayan həddinin (kritik hədd) müəyyən olunması yönündə bir sıra araşdırılmaları təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: inflasiya, iqtisadi artım.

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND ECONOMIC GROWTH

Aynur Abdullayeva
Azerbaijan State University of Economics,
Baku, Azerbaijan

Abstract. The main purpose of the research is to evaluate the relationship between inflation and economic growth in the country and to identify the factors that affect it. In the paper the studies of some authors on the determination of the critical level of inflation are analysed.

Keywords: inflation, economic growth.

ОЦЕНКА ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ИНФЛЯЦИЕЙ И ЭКОНОМИЧЕСКИМ РОСТОМ

Айнур Абдуллаева
Азербайджанский Государственный Экономический
Университет, Баку, Азербайджан

Резюме. Основная цель исследования - оценить взаимосвязь между инфляцией и экономическим ростом в стране и определить факторы, которые влияют на нее. В статье анализированы работы некоторых авторов по определению критического уровня инфляции.

Ключевые слова: инфляция, экономический рост.

1. Giriş

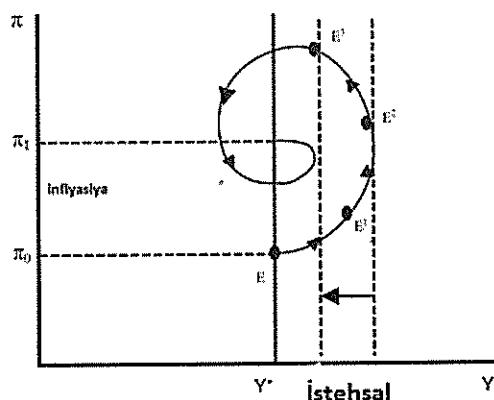
İnkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq dünyada mövcud olan dövlətlərin əksəriyyətinin fiskal siyasetinin əsas hədəfi minimum inflasiya ilə davamlı iqtisadi artıma nail olmaqdır. Məhz bu baxımdan da tarix boyu bu iki iqtisadi amilin qarşılıqlı təsir və əlaqələri həm nəzəri, həm də empirik tədqiqatlarla araşdırılmış və müxtəlif yanaşmalar əldə olunmuşdur. Belə ki, Stenli Fişer, Emre Alper, Robert Borro, Robert Mundell, Ceyms Tobin və s. kimi alımlar inflasiya ilə iqtisadi artım arasındakı əlaqəni araşdırmışlar. Ölkədə mövcud olan yüksək inflasiya resurslarının bölgüsü və yenidən bölgüsü zamanı tarazlığın pozulmasına, ictimai rifahın dəyərsizləşməsinə, investisiya mühitinin korlanmasına və nəticədə iqtisadi artımın səviyyəsinin aşağı düşməsinə dələyi və birbaşa təsir edir.

Sual olunur: ölkədə iqtisadi stabilliyə və artıma təsir edən inflasiyanın hansı səviyyəsi hədəflənməlidir? İnflasiya və iqtisadi artım arasındakı qarşılıqlı əlaqə hansı şərtlər daxilində inkişaf edir? İnflasiyanın aşağı səviyyəsi bizə nə vəd edir?

Ümumiyyətlə, demək olar ki, hər bir ölkənin milli iqtisadiyyatında baş verən dəyişikliyi qiymətləndirmək üçün, əhalinin sosial-iqtisadi rifahının, habelə ölkənin iqtisadi inkişaf surətinin ümumi mənzərəsi barədə ən dolğun məlumatı əks etdirən ən əsas göstəricilərdən biri məhz iqtisadi artımdır.

Qeyd olunduğu kimi inkişaf səviyyəsindən aslı olmayaraq istənilən dövlət fiskal və monetar siyasetini yürüdən zaman əsas diqqətdə saxladığı məsələlərdən biri də iqtisadi artımla inflyasiyanın optimal həddinin müəyyən edilməsi, bu balansın daim saxlanılmasıdır. Qeyd olunan məsələlərin həllərini ancaq işlənilmiş və tətbiq olunmuş siyaset və ya nəzəriyyələrə istinad etməklə institusional mexanizmləri hazırlamaq mümkündür. Bəhs olunan məsələ üzrə iqtisadi tarixdə bir sıra nəzəriyyələrə rast gəlmək mümkündür. Ümumiyyətlə, II Dünya müharibəsindən sonra inflyasiya ilə iqtisadi artım arasındaki əlaqənin araşdırılmasına xüsusi diqqət yaranmış və bu məsələ iqtisadi müzakizə predmetinə çevrilmişdir. 1960-ci illərdə Tobin və Migel Sidrauski tərəfindən inflyasiyanın iqtisadi artıma müsbət təsir göstərəcəyi qənaətinə gəlinmiş və bildirmişlər ki, inflyasiya artımı nəticəsində əhali pulu yığına deyil, maddiləşdirməyə can atacaqlar ki, bu da öz növbəsində investisiyalara müsbət təsir edəcəkdir.

Tarixə nəzər salsaq görərik ki, Ənənəvi Keynsçilər məktəbinin nümayəndələri aşağıdakı qrafiklə də müəyyən tədqiqat nəticələrini əks etdirməyə çalışmışlar (Şəkil 1).

Şəkil 1. Keynsçilər məktəbinin müəyyən dövr ərzində istehsal ilə inflyasiya arasındaki əlaqəni əks etdirən qrafik

Belə ki, onların fikrincə, qiymətlərin E₀-dan E₁-ə artan zaman məhsul istehsalında da artım müşahidə olunur. Ancaq inflyasiya dərəcəsinin π_1 -dən yuxarı qalxanda istehsalın azalmasına gətirib çıxaracaqdır. Keynsçilərin fikrincə, qiymətlərin artımı zamanı məhsul istehsalının artması qısamüddətli haldır, inflyasiya dərəcəsi artdıqca artıq inflyasiya ilə istehsal və onunla əlaqədar olaraq iqtisadi artım arasında tərs mütənasib əlaqə mövcud olur. Onlar bunu iki cür izah edirdilər ki, birinciye əsasən qısa müddət ərzində istehsal müəssisəsi tərəfindən qiymətlərin artırılması zamanı öz mənfeətlərində də artım əldə etmiş olurlar, lakin bilmirlər ki, ölkədaxili bütün sahələrdə də bu hal baş verir və bu daxil olmaların sonrakı

mərhələsi ümumi ölkə səviyyəsində qiymətlərin artması şəraitində daxil olacaqdır. İkin odur ki, inflasiya baş verən zaman artıq istehsal müəssisələri istehsala çox vəsait etdikləri üçün də istehsalı dayandırıa bilmirlər. Çünkü onlar tələb-təklif əsasında istənilən halda əvvəlcədən bağlanmış müqaviləyə uyğun olaraq xidmətləri göstərməlidirlər [5-6].

Keynsçilər inflasiyanı iqtisadi artım üçün stimul adlandırmışlar. Çünkü istəhalda ölkədə mövcud olan inflasiya əhalini pulu maddiləşdirməyə təşviq edəcək və bacanlanma yaranacaqdır. Belə ki, Məcmu tələbin stimullaşdırılması ilə qiymət səviyyə yüksəlməsi istehsalçıları tərəfindən istehsalın yüksəlməsinə gətirib çıxardacaqdır.

Khan və Senhadı [3] ekonometrik metodlardan istifadə edərək 140 ölkənin 1968-ci illəri əhatə edən statistik məlumatlarına istinadən tədqiqat aparmış və bu qəgəlmişlər ki, iqtisadi artım ilə inflasiya arasında qeyri xətli əlaqə var. Erqiymətləndirmə zamanı belə nəticəyə gəlmişlər ki, İEÖ-də inflasiyanın qəbul olunan 1-3%, İEOÖ-də isə 7-11%-dir. Qeyd olunan həddən aşağı dərəcədə olan inflasiyiyat üçün zərərsizdir.

Bruno Jossa və Marco Musella-nın [4, s.3-30] "İnflyasiya, İşsizlik və Pul" kitabında iqtisadi artımla inflasiya arasındaki əlaqəni araşdırmaq üçün inflasiya binyəşmiş 26 ölkəni tədqiq olunmuşdur. Ölkələrin illik inflasiyası ilə iqtisadi adeterminantları arasında empirik təhlil aparılmış və belə nəticəyə gəlinmişdir ki, inflasiyiyat iqtisadi artım üçün təhlükəsiz həddi 40%-dir. Ancaq Bruno Jossa belə bir məsələni dəsürərək bildirmişdir ki, inflasiya dərəcəsi 40%-dən yüksək olduğu halda da iqtisadi təneqativ təsiri qısamüddətlidir. Belə ki, faiz dərəcəsi təhlükəli həddən artıq olduğu təqiqiqtisadi artım canlanır və bu da öz növbəsində inflasiyanın real faizinin azalmasına çıxarır.

Behera (2014) [5, s.145-155] altı Cənubi Asiya ölkəsində 1980-2013-cü illəri ədən dövr üçün araştırma aparmışdır. Belə ki, onun göldiyi qənaətə əsasən Banqladeş, Hindistanda iqtisadi artım inflasiyaya, Nepalda isə əksinə inflasiya iqtisadi artımı olur. Maldiv və Sri-Lankada isə onlar arasındaki səbəb və nəticələrini təsbit edə bilməm

2. İnflyasiya və iqtisadi artım əlaqəsinin təhlili

Elm və texnikanın intensiv inkişafı, ölkənin iqtisadi inkişafının göstərici artması, ölkənin maliyyə imkanlarının, əhalinin gəlir və yaşayış səviyyəsinin yüksək infrastrukturun müasir dövrün tələblərinə uyğun modernləşdirilməsi, iqtisadiyyatın inq yönəlmış sosial-iqtisadi proqramların həyata keçirilməsi, iqtisadiyyatda məcmu tələb və arasında tarazlığa nail olunması üçün Mərkəzi Bank məqsədyönlü tədbirlər həyata təqdimat. Qiymətlərin sabitliyinin qorunub saxlanması, pulun alıcılıq qabiliyyətinin, inflasiyiyat iqtisadi inkişaf üçün məqbul səviyyəsinin nəzarətdə saxlanması və bu kimi

funksiyaları yerinə yetirmək üçün Mərkəzi Bank iqtisadi şəraitə uyğun olaraq bir sıra pul siyaseti alətlərindən istifadə edir.

Azərbaycanda inflyasiya ilə iqtisadi artım arasındaki əlaqə və asılılığı araşdırmaq üçün 3 ayı dövrün müəyyən iqtisadi göstəricilərinin müqayisəsini apardıq.

Cədvəl 1. 1991-1995-ci illər ərzində istehlak qiymətləri indeksinin və ÜDM göstəriciləri
I mərhələ

Göstəricilər	İllər				
	1991	1992	1993	1994	1995
ÜDM-in artımı	99.3	77.4	78.9	80.3	88.2
İstehlakqiymətləri indeksi	206.6	1012.3	1229.1	1763.5	511.8

Təhlil etdiyimiz I mərhələdə (1991-1995-ci illər) ölkə iqtisadiyyatındaki iqtisadi artım və inflyasiya proseslerinin müasir xüsusiyyətini iqtisadi inkişaf dövrləri üzrə tədqiq etdik. Həmin illərdə istehsal sahələri sıradan çıxmış, respublikanın ənənəvi iqtisadi əlaqələri qırılmış, ölkənin bu qəbildən olan digər əlaqələri pozulmuş, satış bazarları itirilmiş, Qarabağ müharibəsi iqtisadi tənəzzülü və inflyasiyanı şərtləndirən əsas məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Yəni bu dövrdə inflyasiyaya birbaşa təsir edən məsələ siyasi məsələlər idi.

Sonrakı dövrlərdə aparılan sərt büdcə-vergi, pul-kredit siyaseti, xarici iqtisadi əlaqələrin tənzimlənməsinə dair proqramların yaradılması, valyuta bazarının liberalallaşdırılması 1998-2002-ci illərin istehlak qiymətləri indeksinin və ÜDM göstəricilərinə təsir göstərmişdir. Bu iki iqtisadi amil arasındaki əlaqənin dinamikası aşağıdakı cədvəldə verilmişdir.

Cədvəl 2. 1998-2002-ci illər ərzində istehlak qiymətləri indeksinin və ÜDM göstəriciləri
II Mərhələ

Göstəricilər	İllər				
	1998	1999	2000	2001	2002
ÜDM-in artımı	110	107	111.1	109.9	110.6
İstehlak qiymətləri indeksi	99.2	91.5	101.8	101.5	102.8

Mənbə: [6]

Bu cədvəldən görüldüyü kimi artıq inflyasiya iqtisadi artıma təsir edən ilkin amillərdən birinə çevrilməyə başlanılmışdı. Ancaq bundan öncəki təhlil etdiyim dövrün mövcud güclü siyasi və iqtisadi şərtlər fonunda inflyasiya ilə iqtisadi artım arasında əlaqə və asılılığın araşdırılması heç bir düzgün nəticə əldə etməyimizə imkan verməzdı.

Həmçinin, onu da vurğulamaq mütləqdir ki, 1996-cı ildən Beynəlxalq institutların, xüsusilə, BVF-nin dəstəyi ilə ölkədə ciddi antiinflyasiya tədbirləri görülməyə başlandı, pul külək üzərində nəzarət gücləndirildi, manatının məzənnəsi sabitləşdirildi.

III mərhələdə müasir dövr daha geniş spektrdə nəzərdən keçirilmişdir. Belə ki, iqtisadi artımın əsas əlamətlərini və istehlak qiymətləri indeksinin illər üzrə göstəricilərinə nəzər salsaq görərik ki, illər üzrə müəyyən siyasi-iqtisadi amilləri təsirindən ölkəmizin iqtisadiyyatının ümumi mənzərəsi fərqli olmuşdur. Bu göstəricilərdən belə qənaətə gəlmək olar ki, inflasiyanın 3-4% dəyişməsi iqtisadi artıma və onun əsas göstəricilərinə cüzi təsir edir.

Cədvəl 3. 2011-2017-ci illər ərzində iqtisadi göstəricilərin faizlə ifadəsi

İllər	İstehlak qiymətləri indeksi	Kapital qoyuluşu	Əhalinin illik gəlirləri	ÜDM	Adambaşına ümumidaxili məhsulun dinamikası, faizlə	İşsiz əhalinin sayı min nəfər
2011	107,9	127,3	161,1	109,0	101,3	250,9
2012	101,1	118,5	141,4	106,7	100,5	243,1
2013	102,4	115,1	130,9	100,8	96,3	236,6
2014	101,4	98,3	124,6	98,1	94,8	237,8
2015	104,0	88,9	117,8	97,0	94,9	243,7
2016	112,4	78,2	108,3	100,1	99,1	252,8
2017	112,9	174,3	100	100,0	100,0	251,7

Qeyd: 2017-ci ilin əhalinin illik gəlirləri, ÜDM, adambaşına ümumi daxili məhsulun dinamikası göstəricisi digər illərin müqayisəsi üçün(baza olaraq) 100%-lik əmsalla göstərilmişdir.

Dövrün daha ciddi siyasi, iqtisadi, sosial və digər halları +-(3-4)% -lik inflasiyadan daha çox təsir edir. Hətta bu göstəricilərin analizi onu deməyə əsas verir ki, bəzi iqtisadi dövrlərdə əks əlaqə də mövcuddur.

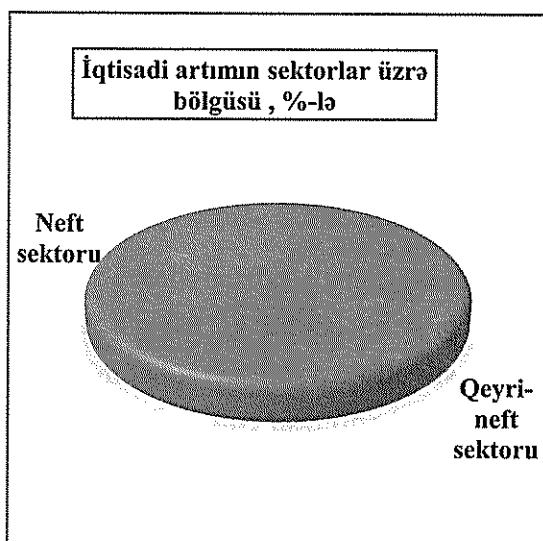
2015-2016-ci illərdə göstəricilərin digər illərə nisbətən ürəkaçan olmamasının səbəbi 2015-ci ilin dekabrında və 2016-ci ilin fevral ayında baş vermiş devalvasiyadır. Bu dövrün iqtisadi artımın əsas göstəricilərinə təsir edən əsas amili birbaşa olaraq inflasiya deyil, manatın ABŞ dollarına nəzərən ucuzlaşması idi.

2017-ci ilə nəzər salsaq görərik ki, Azərbaycanın xarici iqtisadi mövqeyi yaxşılaşmışdır. Belə ki, tədiyə balansının 2015-2016-ci illərdəki kəsiri 2017-ci ilin ilk 9 ayında 1,4 mrd ABŞ dolları həcmində profisitlə əvəz olunmuşdur. Cari əməliyyatların hesabında da ÜDM-in 3,8%-i səviyyəsində profisit müşahidə olunmuşdur. Bu nəticəyə nail olmaq üçün manatın qeyri-neft sektorunu üzrə real effektiv məzənnəsinin 36% ucuzlaşması və diversifikasiya tədbirləri nəticəsində qeyri-neft ixracına əsaslı təsir göstərmişdir. Bundan əlavə olaraq onu da qeyd etmək lazımdır ki, 2017-ci ildə əldə olunan profisit ölkənin strateji valyuta ehtiyatlarının artmasına da təsir etmişdir. Mərkəzi Bankın valyuta ehtiyatları 5,2 mrd ABŞ dolları təşkil etmişdir [7].

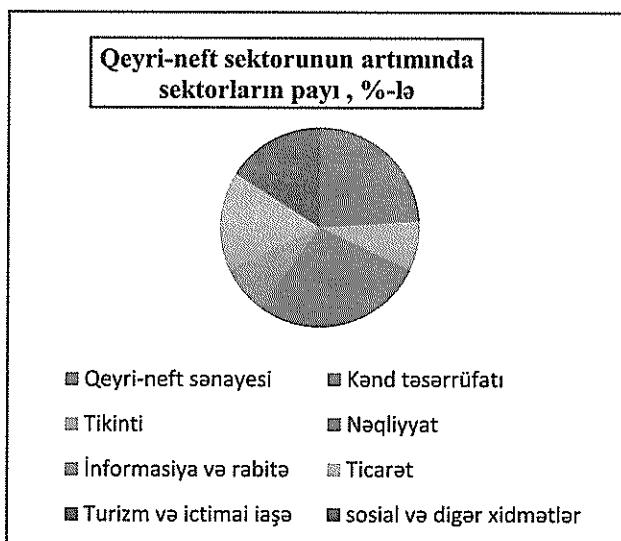
AR Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına əsasən 2017-ci ildə Azərbaycanda inflasiya 13,4 % təşkil etmişdir. Inflasiyaya təsir edən başlıca amillər dünya arenasında baş

verən iqtisadi, siyasi hadisələr və onların birbaşa və dolayı milli valyutamıza, bir sıra əməkçilər qrupları üzrə tələb-təklifə və s. təsiridir. Bundan əlavə olaraq onu da qeyd etmək lazımdır ki, neftin dünya bazarında qiymətinin dəyişməsi, eləcə də, 2017-ci ildə iqtisadi şəraitə uyğun olaraq hədəflənən sabitlik meylləri qeyri-neft sektorunun iqtisadi artımına təsir etmişdir. Artım ticari sektorda 4.3%, digər qeyri-neft sənayesində isə 4.4%, kənd təsərrüfatında 4.2% təşkil etmişdir.

DSK-nın məlumatlarına əsasən 2017-ci ildə illik inflyasiya tempinin aşağı düşməsi müşahidə edilmişdir. Belə ki, illik inflyasiya 13.9% olmuşdur. İstehlak qiymətləri İndeksinin tərkibində ərzaq qiymətləri 17.9%, qeyri-ərzaq qiymətləri 12.5%, xidmətlər isə 9.6% dəyişmişdir [6].

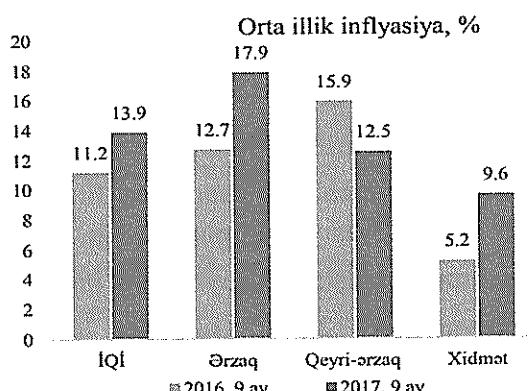
Şəkil 2. 2017-ci ilin neft və qeyri neft sektorunu üzrə faizlə göstərilməsi

Şəkil 3. Qeyri neft sektorunun tərkibinin faizlə göstərilməsi

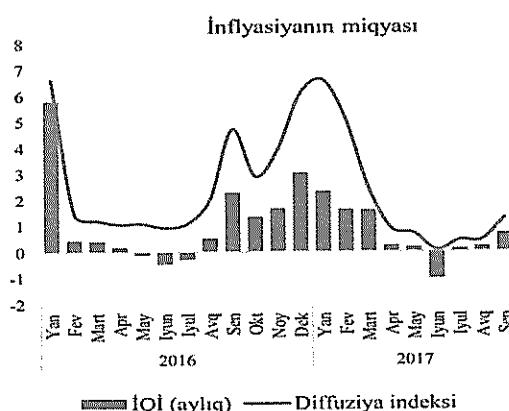
AR Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına əsasən 2017-ci ilin ilk 9 ayında ÜDM nominal olaraq 50.1 mlrd manat təşkil etmişdir. ÜDM-in adambaşına düşən həcmi isə 5149.4 manat olmuşdur. İqtisadi artımın sektorlar üzrə bölgüsünə nəzər salsaq görərik ki, qeyri-neft sektorunun gəlirlərində əsaslı artıma nail olunmuşdur.

2016 və 2017-ci illərin inflyasiya göstəriciləri, diffuziya indeksini, habelə iqtisadi artım göstəricilərini müqayisə edərək bu qənaətə gəlmək olar ki, inflyasiya ilə iqtisadi artım arasında qeyri-xətti əlaqə var. 2017-ci ildə mövcud olmuş inflyasiyanın 13.5 % həddi iqtisadi artım üçün qəbulolunan həddən 3-4% çoxdur və məhz bu səbəbdən də 2018-ci ildə Mərkəzi Bankın ölkədaxilində makroiqtisadi sabitlik çərçivəsində inflyasiyanın azaldılmasına yönəldilmiş ənənəvi siyasəti davam etdirmək olacaqdır. Aparılan coxsayılı təhlillər, ssenarilər nəticəsində 2018-ci ildə real artım tempi ÜDM üzrə 1.5%, qeyri neft sektoru üzrə isə 2.9% proqnozlaşdırılır.

Mənbə: DSK

Şəkil 4. 2016 və 2017-ci illərin ilk 9 ayı ərzində istehlak qiymətləri indeksi, ərzaq, qeyri-ərzaq və xidmət sahələri üzrə orta illik infliyasiyanın faizlə dəyişməsi

Şəkil 5. 2016 və 2017-ci illərin ilk 9 ayı ərzində istehlak qiymətləri indeksi ilə diffuziya indeksinin dəyişmə dinamikası

Nəticə. Yuxarıda qeyd olunan modellərə, məlumatlara, statistik göstəricilərə istinadən deyə bilərik ki, infliyasiya ilə iqtisadi artım arasındaki əlaqə bu cürdür ki, aşağı səviyyəli infliyasiya iqtisadi artım üçün zərərli deyil və çox vaxt ona stimul verir, ancaq bu hal müəyyən həddə qədər davam edir, bu həddi keçən zaman iqtisadi artıma mənfi təsir edir.

Bundan əlavə olaraq onu qeyd etmək istəyirəm ki, Milli Məclisin keçirilmiş plenar iclasında dövlət və icmal büdcə layihəsinin müzakirəsi zamanı qeyd edilmişdir ki, 2018-ci ildə sistemli islahatların davam etdirilməsi, bank sektorunun sağlamlaşdırılması və valyuta bazارında gözləntilərin səmərəli idarə olunması, makroiqtisadi sabitliyə təhdid yaradan xarici iqtisadi şokların yaşanmaması şərtləri əsas götürülməklə, növbəti ildə infliyasiyanın birrəqəmli, iqtisadi artımın isə müsbət olması proqnozlaşdırılıb.

Ümumiyyətlə, belə bir məsələni də diqqətdə saxlamaq lazımdır ki, iqtisadçılar tərəfindən istənilən işlənilmiş modeli dönyanın bütün ölkələrinin iqtisadiyyatına aid etmək olmaz. Belə ki, istənilən ölkənin iqtisadi artımına və infliyasiya dərəcəsinə təsir edən ümumi faktorlardan başqa xüsusi faktorlar da mövcuddur ki, onların da iqtisadiyyata təsiri danılmazdır. Hər ölkənin iqtisadi şəraiti, iqtisadi-siyasi vəziyyəti, həyata keçirdiyi daxili və xarici siyaseti, inkişaf səviyyəsi, sənayesi və s. fərqli və özünəməxsus olduğu üçün infliyasiyanın iqtisadi artım üçün qəbul olunan həddi də dövrlər üzrə özünəməxsusdur. Müasir dövrdə aparılan çoxsaylı tədqiqatlar onu deməyə əsas verir ki, infliyasiya ilə iqtisadi artıma təsir edən yeganə amil deyil. Belə ki, tədqiq olunan iki dövrdə eyni infliyasiya dərəcəsi olduğu halda iqtisadi artımın əsas göstəriciləri fərqli ola bilər. Bunun da səbəbi qeyd etdiyim kimi infliyasiyanın iqtisadi artıma təsdiq edən yeganə faktor olmamasıdır. Ancaq siyasi, iqtisadi və s. sabitlik fonunda infliyasiya iqtisadi artıma təsir edən 1-ci dərəcəli amilə çevrilir.

* Diffuziya indeksi – İstehlak sabətinə daxil olan və artım müşahidə olunan məhsulların sayı ilə azalanların fərqiinin ümumi məhsul sayına nisbətidir

Ədəbiyyat

1. Bruno M., Easterly W., (1996), Inflation and growth, Review, pp.138-139.
2. Keynes J.M. (2018), The general theory of employment, interest, and money. Springer.
3. Khan M. (2005), Inflation and growth in MCD Countries. Washington, DC: International Monetary Fund.
4. Easterly W., Bruno M. (1999), Inflation crises and long-run growth. The World Bank.
5. Behera J. (2014), Inflation and its impact on economic growth: Evidence from six South Asian countries. Journal of Economics and Sustainable Development, 5(7), 145-154.
6. <https://www.stat.gov.az/>
7. <https://www.cbar.az/>